

XAQUIMA (o XAQUIMA) 'cabeçada, espècie de abestrest', de l'ár. *šakima* id. □ 1.^a doc.: 1421 (*AlcM*).

«*Xaquima* o cabestrest o dogal: camus», OPou (*Th. Pu.*, 35). Ja en diversos docs. val. del S. xv. «A' N Manuel Lopiç pintor --- de deboxar les lletres, e siti perillós, que són estats fets e probats en la dita *chaquima*», doc. de 1442 (*E. Un. Cat.* VII, 25): el «siti perillós» de les llegendes arturianes havia estat adoptat com a emblema heràldic per Anfós el Magnànim, i consta per altra documentació (*Dietari del Capellà del rei A.*) que el fa representar en les seves pertanyencies. En un altre doc. de la mateixa data, comunicat a *AlcM* des de l'Arx. Gral. R. Val., consta la paga «per obrar de mans, de or e de seda, una *chaquima* per al senyor Rey»; i en altres dos docs. del mateix arxiu (ibid.) consta amb la grafia *xaquima*.

No figura en els diccionaris de Carles Ros (1764), Belvitges ni Labèrnia, i el diccionari Aguiló només el cita d'Onofre Pou. Però Sanelo s'hi esplaia bastant: «*xaquimes* de mula de cànem: cabezadas de càñamo para mula; *xaquimes* de cavall de cànem: cabestro o c. de càñ. para cav. (*capistrum*); *xaquimes*: frontale; *xaquimes*: cabezadas de cordel» (f° 142). Escrig 1851 també recull «*xaquima*: cabestro en dos acs.»; i crida l'atenció que no li posi accent, tenint en compte que és absolutament conseqüent i generós a posar accent, no sols a tots els proparoxítons i als oxítons en vocal, sinó molt generós a posar-ne d'altres (*deséig, desemblant, desembóls, fanáticamente, céquia, llágrima, fábricas, fábulas, (Ei)xátiva, céquia* etc.); és clar que aquest no és el cas de Sanelo ni OPou, que també posen accents, però en forma inconseqüent, si bé Sanelo no l'hi posa cap de les quatre vegades.

No hi ha cap notícia que en la nostra llengua s'hagi usat mai fora del País Valencià, i per tant és natural que Busa (1507) vagi ometre l'article «*xaquima de bestia*: camus» del seu model Nebrixa.

El cast. JÁQUIMA sí que ha tingut ús general, i ja hi consta des d'antic, c. 1330, dos cops en l'Arx. de Hita, amb accentuació en la *i* assegurada per la rima *xaquíma*: *prima*: *cima*. El fet que el *DAut.* i els altres dels Ss. xv-xviii no li posin accent no és conclouent, però en tot cas sembla que l'accentuació esdrúixola (que el *D AcadEsp.* marca en les seves eds. del S. XIX) deu ser general. És proparoxíton en la llengua de l'O.: port. ant. *xaquima, xaquema, xacoma* (vacil·lació que suposa accent en la *a*), i gall. *xácoma*.

En àrab és *šakima* escrit en totes les fonts amb *-iy-* i per tant amb vocal llarga i accentuació segura en la *i*. Hi està documentat des de la primera meitat del S. XI en el cordovès Abenhayan, en *RMa.* («*capistrum*», p. 280, i amb err. *šakiya*, p. 126), i *PAlc.* («cabestro: *xaquíma*» 132b2, «*xaquima* de bestia: *xaquíma*» 433a 25, corregiu l'err. en el *DECH*). Avui està en ús en tot el Nord d'Àfrica, des del Marroc fins a Egipte. Per a la bibliografia, els detalls castellans i els assaigs d'explicació del canvi d'accent remetem a aquesta obra (cf. els casos de *maquila* i *rècua*).

DERIV.: *Xaquimer «cabestrero» (Sanelo, f° 142).

Xaquiós, V. *xacra* Xara 'lleï civil musulmana', V. SUNA

XARA, 'garriga', 'mata d'estepa', val., de l'ár. vg. *šá'ra* 'bosquet', 'matoll', 'mata', ár. cl. *šá'rá* '(cosa) peluda' '(terra) coberta d'herbam o altra vegetació'. □ 1.^a doc.: 1460.

En JRoig el mot no designa cap mata particular (error d'*AlcM*), sinó el collectiu 'lloc embardissat, garriga espessa': «Muda carrera, / lexa i camí / lur, serpentí, / tan espinós / e verinós: / costes, barrancs, / ullals e fangs, / xara, baladres, / laços e ladres / ---», *Spill*, 12747: el camí dels amors i galanteigs, de les dones de natura tortuosa, a manera de serp, comparades a lladres i laços, i en particular a un camí ardu i entrebancat per espessa garriga, equiparada a costes, barrancs i aiguamolls (*baladres*, en plural, plantes que formen matissar en el fons dels barrancs). També en el *Procés de les Olives*: «mas si recelau ---, per ésser --- lo vostre lebrer / poc atrevit hi mal remecer, / que lo caçador no reste modorro, / per qu'entre la xara no us done grans voltes, / yo m'obligaré de fer-lo-us cansar / dextant-li ses forces molt trites e mòltes, / perquè, de cansat, se dexe matar», v. 1313. «*Aixara*: garriga» a Alcoi (*BDLC* XII, 1922, 310). No és dels mots més estesos avui en l'ambient valencià, gens en la plana, poc a les muntanyes. A Beniarriés em descriu: «--- també la Cova la Xumenera, allà hi ha *šára*, baixant Solana de Racons i ---» (1963), però no hi ha gué temps de fer-ho aclarir, i resta ambigu si és un apellatiu o un nom de partida (provinent d'això, és clar).

Com a nom de mata concreta ha tingut també, com en castellà, el valor d'estepa: «pren un manoll de romer e altre de xara --- pren lo romaní, que és dit per 'romero' ---», receptes val. de Micer Joan, a. 1466 (*BABL* VII, 322); i «*xara*: ladanum», OPou (*ThPu.*, 51). El cast. JARA, que fou *xara* fins a 1600, es documenta abundantment des de mj. S. XIII; antigament, fins a la fi de l'E. Mj., sempre amb el sentit de 'bosquet' o 'matissar'; com a nom d'una mata concreta, només des de Nebrixa: «*xara, mata conocida*: myrica»; però com que en català ha estat sempre poc estès (no general ni en el P. Val.), Busa ometé l'article del Nebrixa. També va passar al gallego-portuguès, amb el sentit de 'bosquet' o 'bosc' (*Cantigas*), poc en el d'estepa'. I al sicilià.

L'àrab *šá'rá* en la llengua clàssica no és més que adjectiu, és a dir el femení de *'áš'ar* 'pelut, cabellut', derivat de *šá'r* 'cabells, pèls'; però ja s'hi aplicava especialment a la terra, en el sentit de 'coberta d'herbam o altra vegetació'; vulgarment, a Espanya i Nord d'Àfrica, prengué, ja en l'E. Mj., el sentit de 'bosc', amb el qual ja figura en el nostre *RMa.* (i altres: *Dozy*, *Suppl.* I, 763a), i *PAlc.* ja li reconeix el sentit de «mata», no sols «greña». Com és normal en aquesta estructura morfològica, vulgarment s'accentuava *šá'ra*.

A penes cal advertir que no té cap fonament la indicació d'Escolano d'un pretès àrab *xaraca «espècie de xara» (recollida per Eguílaz, p. 428), mera invenció